

BİR ŞİİR MECMUASI HAKKINDA

MİNE MENÇİ

On beşinci ve on altıncı yüzyıllar, Divan şiirinin ünlü sanatçılarının yetiştirdiği ve başarılı eserlerin verildiği devirdir. Bu devri temsil eden şairlerin divanlarının muhtelif nüshalarına ya tek başına ya da birden fazla divanın bir arada bulunduğu şiir mecmuaları içerisinde, gerek Türkiye'deki gerekse Türkiye dışındaki kütüphanelerde rastlıyoruz.

Bu yazımızda, Manchester'de John Rylands Kütüphanesinde bulunan ve içerisinde on beş ve on altıncı yüzyıllarda yaşamış olan on dört şairin divanlarının yer aldığı bir yazmadan söz edeceğiz. Adı geçen kütüphanenin Türkçe yazmaları arasında 62 numarayla kayıtlı bulunan eser, Divan şiirinin gelişme devrinin Ahmed Paşa, Necâtî, Zâtî, Bâkî gibi ünlü şairleriyle, Mesîhî, Helâkî, Cafer Çelebi gibi daha az ünlü şairlerinin divanlarını ihtiva eden bir mecmua görünümündedir. Eserin, asıl üzerinde durulmağa değer yanı ise, yazma içerisinde, Türkiye ve Avrupa kütüphanelerinde kaydına rastlayamadığımız Şem'i, Vasfî, Helâkî ve Atâ Divanlarının bulunmasından gelmektedir¹. Ayrıca, mecmuada, bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde olan Amrî Divanı da yer almaktadır². Yazma bu bakımdan da dikkate şayandır. Ne yazık ki, sözünü ettiğimiz mecmuadaki Atâ Divanında yalnızca 16 kaside ile 17 gazel bulunmakta ve divan ba kafiyele gazellerle son bulmaktadır.

534 varak olan mecmuanın sayfalarındaki satır sayısı 17 dir. Başlıklar yıldızla yazılmış olup, sayfalar yıldız çerçvelidir. Ufak, muntazam nestalikle yazılmış olan eser, meşin ciltlidir. İstinsah tarihiyle, müstensihinin adının bulunmadığı yazmanın başında (1b-2a) eserde divanları yer alan şairleri bildiren yıldızla yazılmış bir fihrist vardır. Divanların yer alış sırasına göre düzenlenmiş olan fihristte, eser içerisinde divanın bulunmasına rağmen Helâkî'nin adı zikredilmemiştir. Fihristte son olarak adı geçen Bâkî'den sonra

1 Şem'i, Vasfî, Helâkî ve Atâ divanları hakkında daha geniş bilgi, Türkoloji Dergisinin bundan sonraki sayısında verilecektir.

2 İstanbul Kitapları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, C. I s. 97-98, İst., 1947.

“ve şûara-yı diğ̃er” ibaresi bulunmakla birlikte, eserde fihristte verilenlerden başka bir şairin adına ve divanına yer verilmemiştir. Buradan eserin istendiği gibi son şeklini almadığı ve eksik bırakıldığı izlenimini ediniyoruz. Yazmanın başındaki boş yaprakta Mehmed Ağa adı kaydedilmiştir. İlk yaprakta yer alan ve yazmanın sahibi olduğunu sandığımız bu şahsın daha sonra eserin muhtelif yerlerinde de Fethi-zade Bende Mehmed olarak mührü bulunmaktadır. İlk yaprakta ayrıca, Derviş Hulvî ve Abdülhayy Mustafa olmak üzere, gene yazmanın sahipleri olmaları muhtemel olan iki kişinin daha adları vardır. Mecmuada bulunan divanlar, bir kısmı sayfa kenarında olmak üzere aşadaki sıraya göre verilmişlerdir.

1. Dîvân-ı Necâtî (2b-197a)
2. Dîvân-ı Mesîhî (2b-92a sayfa kenarında)
3. Dîvân-ı İshak Çelebi (92a-195b sayfa kenarında)
4. Dîvân-ı Nizâmî (195b-239b sayfa kenarında)
5. Dîvân-ı Ahmed Paşa (197b-326a)
6. Dîvân-ı Şem‘î (239b-298b sayfa kenarında)
7. Dîvân-ı Vasfî (298b-332a sayfa kenarında)
8. Dîvân-ı Ca‘fer Çelebi (326b-430a)
9. Dîvân-ı ‘Amrî (332a-367a sayfa kenarında)
10. Dîvân-ı Helâkî (367a-406a sayfa kenarında)
11. Dîvân-ı Kemâl-i Zerd (406a-436b sayfa kenarında)
12. Dîvân-ı Zâtî (430b-489b)
13. Dîvân-ı ‘Atâ (436-459b sayfa kenarında)
14. Dîvân-ı Bâkî (490a-533b ve sayfa kenarında)

Divanların muhtevalarına gelince,

1. Dîvân-ı Necâtî: Manzum, mensur karışık bir dibace ile başlar (2b-7b). Dibaceyi sırasıyla 1 na‘t (7b-9b), 25 kaside ve 4 terki-i bend (9b-48b), 2 kıta (48b-50a) takip eder. Divanın gazeliyyat bölümünde ise 613 gazel (50a-189b) vardır. Divan, kıta, rubai ve müfredlerle (190a-197a) son bulur.

Baş: Gelünüz olalum geh ü bî-gâh

Zâkir-i Lâ ilâhe illa’llâh

Son: Ey Necâtî dişinüñ vasfını yaz nazm ile kim

Ûacel idüp ‘araka ğark ide dürr-i ‘Adeni

2. Dîvân-ı Mesîhî: Münacat (2b) ile başlar. Münacattan sonra 20 kaside (3a-30a), 3 ü Farsça olmak üzere 4 kıta (30a-32b) ve 241 gazel (32b-90b) yer alır. Gazeller arasında ayrıca 3 murabba (37a, 63b) vardır. Divan müfredlerle (91a-92a) biter.

Baş: یا من اعطی لینی آدم عقلاً و ذکا
طال شوقی بک فی کل غداة وما

Son: Mesîhî bir sipâhî idi lîkin pâdişâh-ı ‘aşk
Ayaklarda görüp gözi yaşını itdi subaşı

3. Dîvân-ı İshak Çelebi: Arapça na‘tla (92a-b) başlar. Daha sonra 1 terci-i bend (92b-94b) ile 7 Farsça ve 11 Türkçe kaside (92b-94b) yer alır. Mukattaat bölümünde 1 tarih kıtası ile 2 Türkçe ve bölümün sonunda yer alan 2 Farsça kıta bulunmaktadır.

Divandaki gazel sayısı 319 olup (119a-195b) gazeller arasında 2 de murabba (158b, 166a) vardır.

Baş: سخابة فیض فیک امطرت حکما
فلا غرو ان کنت بیننا حکما

Son: İshâk-ı nâ-murâdı sorarsañ benüm begüm
Cân virmedür hemân reh-i ‘aşkuñda hâsılı

4. Dîvân-ı Nizâmî: Na‘tla (195b-197b) başlar. Ayrıca, ilki Farsça Türkçe mülemma olmak üzere Divanda 4 kaside (198a-205a), 3 kıta (205a-206b) 113 gazel (206b-239a), gazeller arasında arka arkaya yer almış olan 2 murabba (223b-224b), 1 rubai (239a) ve müfredler vardır.

Baş: یا اشرف البریه یا سیدالوری
اعلی الاله ذاتک قدراً و منزلاً

Son: Gönül gamiyle ne cânuñ ki haste oldı mizâcı
Lebüñden özge ‘acebdür eger olursa ‘ilâcı

5. Dîvân-ı Ahmed Paşa: Önce mesnevi nazım şekliyle yazılmış dibace ve dibaceyi takiben tevhit, na‘t ve II. Beyazıt için yazılmış bir kaside (197b-201b) yer alır. Daha sonra, 1 na‘t (201b-202a) Emir Süleyman’ı öven 1 terci-i bend (202b-204a), 3 kıta (204b-205a), 20 kaside (206a-238b), 2 terci-i bend (234a-235b), 3 kıta (204b-205a), 20 kaside (206a-238b), 2 terci-i bend (234a-235b, 236b-238b), 338 gazel (240a-320a), gazeller arasında 1 murabba (282b-283a) ve müfredler vardır.

Baş: Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm
Oldı çü 'unvân-ı Kelâm-ı Kadîm

Son: Yine bu cevr ü cefâlar bize cânâ neyiki
Bu kadar hışm u belâlar dil ü câna neyiki

6. Dîvân-ı Şem'î:¹ 11 kaside (239b-255b), kısa bir mesnevi (253a-254b), 1 murabba (255a-256a), 1 muhammes (256a-257a), 165 gazel (257a-297b), gazeliyat bölümünde 1 murabba (271b-272a), müfredler ve arada 2 tarih kıtası (297b-298b) vardır.

Baş: Bihamdi'llâh bu gün kadriyle 'âlem 'id-i ekberdür
Mübârek bahtlu begler gibi ferhunde-ahterdür

Son: Neyleyüm ol gülşen-i hüşnüñ gül-i handânını
Diñlemez ben bülbül-i şüridenüñ efgânını

7. Dîvân-ı Vasfî:² Mecmuada bulunan divanların en kısılarından olan Vasfî Divanında 8 kaside (298b-309a) 1 kıta (309a-b), 93 gazel (309b-331b), gazeller arasında 2 murabba (320a-b, 330a-b) ve müfredlerle, tarih beyitleri (331b-332a) yer alır.

Baş: Sepîde-dem ki kalem çekdi Mânî-yi gülzâr
Pür oldı levh-i çemen şemselerle nakş-ı nigâr

Son: Her kimüñ kim ola göñlinde maħabbet eseri
Âteş-i şevk ile dünyâyı yakar her ħaberi

1 Şem'î için bkz.

Latîfî, Tezkire-i Latîfî, 210 v. d., İst. 1314.

Schî, Heşt-Behîşt, 108, İst. 1320.

Âşık Çelebi, Meşâirü's-Şu'arâ, 343 a, Pertev Paşa (Millet Ktp.) no. 440.

Riyâzî, Riyâzü's-Şu'arâ, 81a, Millet Ktp. Tarih Kısmı, no. 765.

Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ, 46b, Ali Emiri (Millet Ktp.) no. 757.

Mehmed Nâ'îlî, Tuhfe-i Nâ'îlî, C. I, s. 723.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, C. III, s. 170, İst. 1308-1311.

Bursalı M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. II, s. 258, İst. 1338-1343.

2 Vasfî, için bkz.,

Schî, Heşt-Behîşt, s. 77.

Latîfî, Tezkire-i Latîfî, 260 v.d.

Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ, 114b.

Riyâzî, Riyâzü's-Şu'arâ, 141a.

Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ, 118 a.

Şemseddin Samî, Kamûsu'l-A'âm, C. VI, s. 4687, İst. 1306-1316.

Mehmed Nâ'îlî, Tuhfe-i Nâ'îlî, C. II, s. 1655-1656.

8. Dîvân-ı Cafer Çelebi: Terci-i bend şeklinde yazılmış bir na'atla (326b-330a) başlar. Daha sonra 22 kaside (330a-374a), kasideler arasında 2 terci-i bend (331a-334a, 371b-374a) ve 1 de müseddes (349a-351a) bulunmaktadır. Divanda 242 gazel (377-430a) ve gazellerin yanı sıra aynı bölüm içerisinde 7 de murabba (398a-b, 402a-b, 492b-403a, 405a, 405b, 414b) vardır.

Baş: 'Âlem sübüt-ı Sâni'ye olmağ için güvâ
İtdi tağayyürini anuñ hikmet iktizâ

Son: Günde biñ kez görse bilmez ol büt-i ra'c'nâ beni
Neylesin bir demde biñ şekle koyar sevdâ beni

9. Dîvân-ı 'Amrî¹: 1 kaside (332a-333b), 1 terci-i bend (333b-334b), 130 gazel (334b-365b) ve müfredlerden (365b-367a) ibarettir.

Baş: Yine 'arûs-ı bahâr oldı nâz ile peydâ
Gül-âb u müşk ile kıldı cihâmı 'anber-sâ

Son: Ah kim gam leşkeri hatt-ı semen-sâlar gibi
Gönlümüñ şehrin yıkup zulm ile yağmalar gibi

10. Dîvân-ı Helâki²: 3 kaside (367a-369a), 2 kıta (369a-b), 153 gazel (370a-404a) ve gazellerin aralarında 3 murabba (387a-b, 392b-393a, 399b-400a) ve sonda müfredler bulunmaktadır. (404a-406a)

Baş: Ey başlar üzre yir iden ehl-i hüner kalem
Vey levh-i câna nakş yazan nâm-ver kalem

Son: Visâlûñ 'idine kurbân 'aceb mi eylesem câmı
Halîlüm Kâ'be-i vasluñ deger biñ câna kurbânı

1 'Amrî için bkz.

Latîfî, Tezkire-i Latîfî, s. 249.

Sehî Heşt-Behîşt, s. 82.

Riyâzî, Riyazü's-Şu'arâ, 101a.

Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ, 256a.

Kafzade Fâizî, Zübedetü'l-Eş'ar, 84a, Ali Emiri Efendi (Millet Ktp.) no. 1325.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, C. III, s. 351.

Şemseddin Samî, Kamûsü'l-A'âm, C. V, s. 3221.

2 Helâki için bkz.

Sehî, Heşt-Behîşt, s. 136.

Latîfî, Tezkire-i Latîfî, s. 364.

Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ, 121b, Ali Emiri Efendi (Millet Ktp.) n. 757.

Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ, 110a, Pertev Paşa (Millet Ktp.) no. 440.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, C. IV, s. 628.

Mehmed Nâ'ilî, Tuhfe-i Nâ'ilî C II, s. 1700.

Şemseddin Samî, Kamûsü'l-A'âm, C. VI, s. 4743.

11. Dîvân-ı Kemâl-i Zerd: Bu divanda yalnızca 136 gazel bulunmaktadır.

Baş: Oldı bu gönül tolaşalı zülfüne şeydâ
Ârâm ide mi ser ki ola anda bu sevdâ

Son: Komuş başına ol dilber bu gün bir şeb külâh egri
Kimesne gördüğü yok kim gele evine (?) mâh egri

12. Dîvân-ı Zâtî: Başta sayıları 10 u bulan tevhit, münacat ve na'ât (430b-439b) kasideleri bulunmaktadır. Bunları 18 kaside (439b-460a), 1 murabba (460a-b) ve 151 gazel (460b-489b) takip eder.

Baş: İdelüm 'aşk ile bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm
Başı üzre yir idübdür aña dîvân-ı kadîm

Son: Belüñ ağzuñ gözüñ vasf itdi Zâtî
Aña bir kimsenüñ yok kil ü kâli

13. Dîvân-ı 'Atâ': Daha önce de belirttiğimiz gibi, başka kütüphanelerin kataloglarında kaydına rastlamadığımız bu divan, 16 kaside (436b-455b) ile başlayıp, 17 gazelle (455b-459b) son bulmaktadır.

Baş: Şîrinterîn nevâle vü ferruhterîn nevâ
K'ola anuñla bülbül-i dil dâsitân-serâ

Son: Mâh rüyuñdañ alurken mihr-i 'âlem-tâb tâb²

14. Dîvân-ı Bâkî: 16 kaside (490a-507a) 506a ile 508b-509b'nin sayfa kenarlarında bulunan 2 kaside, Kanunî Mersiyesi (507b-509b), 315 gazel (509b-533b, 490-532a sayfa kenarında), müfredler (509b, 532a-533b sayfa kenarında) vardır.

Baş: Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsumân
Zeyn olmuş idi şu'lelenüp şem'ci ahterân

Son: Saçın sevdâsı şeydâ ideli ben zâr u mahzûm
Unutdı halk-ı 'âlem Kısâs-i Leylâ vü Mecnûm

1 'Atâ için bkz.

Sehi Heşt-Behişt, s. 112.

Latîfî, Tezkire-i Latîfî, s. 246.

Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, 248a.

Riyâzî, Riyâzû'ş-Şu'arâ, 96a,

2 Son gazel için yalnız tek mısra vardır.